

Doç. Dr.
Bekir Zakir ÇOBAN

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilimdalı
Öğretim Üyesi.
bekir.coban@deu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2421-5300>

Eser Geçmişi / Article Past: 7 Haz 2018 / 16 Tem 2018

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.431932>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Sebilürreşad Dergisinde Hıristiyanlık ve Papalık (1948-1966)

*Christianity and Papacy in the Journal of Sebilurreshad
(1948-1966)*

Öz

Bu makalede Türkiye’de İslamcı akımın önemli neşriyatından olan *Sebilürreşad* dergisinde 1948-1966 yılları arasında Hıristiyanlık ve Papalık konusunda yayınlanan yazılar incelenmiştir. Dergiyi tanıtan kısa bir girişten sonra genel olarak hıristiyanlar ve Hıristiyanlık ile ilgili metinler ele alınmış ve bunlar belli başlıklara göre tasnif edilmiştir. Akabinde Vatikan ve Papalıkla ilgili makaleler değerlendirilmiştir. Yazıların Hıristiyan inançlarının eleştirisi; İslam-Hıristiyanlık karşılaştırması; misyonerlik faaliyetleri; güncel siyasetle alakalı konular; Papalığın Türkiye ve İslam dünyası ile ilgili siyaseti gibi temaları içerdiği görülmüştür. Sonuç kısmında ise ilgili yazılarla alakalı genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sebilürreşad, Hıristiyanlık, Papalık, Hıristiyanlık Algısı

Abstract

In this article, it was examined the writings on Christianity and the Papacy in the journal of *Sebilurreshad* which was a key publication of the Islamist tradition in Turkey, between the years 1948-1966. After a brief introduction, articles on Christians and Christianity are handled and classified according to certain titles. Subsequently, articles related to the Vatican and the Papacy were evaluated. The writings we have examined are on criticism of the Christian beliefs, Islam-Christian comparison, Christian missionary activities, issues related to current politics, Papal politics towards Turkey and the Islamic world. In the conclusion a general evaluation has been made.

Keywords: Sebilurreshad, Christianity, Papacy, Percept,opn of Christianity

ATIF: ÇOBAN Bekir Zakir, “Sebilürreşad Dergisinde Hıristiyanlık Ve Papalık (1948-1966)” **Tarih ve Gelecek**, 4/2 (2018), s. (8-26)

CITE: ÇOBAN Bekir Zakir, “Christianity and Papacy in the Journal of Sebilurreshad (1948-1966)” **History and Future**, 4/2 (2018), pp. (8-26)

Giriş: *Sebilürreşad* Dergisi

Sebilürreşad Dergisi 1908 yılında İstanbul'da yayınlanmaya başlayan *Sırât-ı Müstakîm* isimli haftalık gazetenin devamı niteliğindedir. *Sırât-ı Müstakîm*'i kuran isimler Eşref Edip Fergan ve Ebu'l-Ula Zeynelabidin'dir.¹ Mehmet Akif bu gazetenin ilk başyazarı olmuştur.² Belli bir süre alt klişe "Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan bahis haftalık gazetedir" şeklindedir. 50. sayıdan itibaren bu alt klişeye "Siyasattan ve bilhassa gerek siyasi ve gerek ictimai ve medeni ahval ve şûn-i İslamiyyeden bahseder" biçiminde bir ilave yapılmıştır. Mart 1912'den itibaren yayın hayatına *Sebilürreşad* adıyla devam eden periyodikte dönemin birçok önemli ismi yazılar kaleme almıştır. Mehmet Akif yanında Manastırlı İsmail Hakkı, İzmirli İsmail Hakkı, Mithat Cemal (Kuntay), Ferit (Kam), Tahirülmevlevi (Olgun), Şemseddin (Günaltay), Şerefettin (Yaltkaya), Ahmet Hamdi (Aksekili), Ömer Rıza (Doğrul), Said Halim Paşa, Elmalılı Hamdi (Yazır), Ali Ekrem (Bolayır) bunlar arasındadır.³

Sebilürreşad dergisinin 1908-1925 yılları arasındaki ilk dönemi, özellikle ittihatçıların baskıcı tavırları nedeniyle, oldukça çalkantılı geçmiştir. Dergi bazı sayılarını farklı isimlerle çıkarmış, birkaç kez kapatılmış, birkaç sayı Ankara, Kastamonu gibi farklı yerlerde çıkarılmış ve 1925'te de Takrir-i Sükûn Kanunu ile tamamen kapatılmıştır. Hatta Eşref Edip dergi ile Şeyh Said ayaklanması arasında icad edilen irtibat nedeniyle İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır.⁴ Derginin ikinci dönemi diyebileceğimiz zaman dilimi ise 1948-1966 yılları arasındadır. Çalışmamıza konu ettiğimiz devre derginin bu ikinci dönemidir. Konumuzla ilgili makalelerin birçoğunda yazar ismi mevcut olmayıp, makalelerin üslubu ve derginin genel tutumu göz önüne alındığında isim zikredilmeyen bu yazıların Eşref Edip tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

I

Sebilürreşad Dergisinde Genel Olarak Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar

Ele aldığımız dönem içerisinde *Sebilürreşad* dergisinde Hıristiyanlık ve hıristiyanlarla ilgili

- 1 Eşref Edip ve Ebu'l-Ula Mardin hakkında bilgi için bkz. İhsan Işık, "Eşref Edip Fergan", *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Ankara, 2006, Cilt 4, ss. 1346-1347; Cevdet Yavuz, "Ebu'l-Ula Mardin", *DİA*, Cilt 10, s. 363.
- 2 Bkz. M. Orhan Okyay ve M. Ertuğrul Düздаğ, "Mehmed Akif Ersoy", *DİA*, Ankara, 2003, Cilt 28, s. 433.
- 3 *Sebilürreşad* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Suat Mertoğlu, *Sırat-ı Müstakim Mecmuası*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008; Adem Efe, "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: *Sebilürreşad* (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)", *Marife*, yıl 8, sayı 2 (Güz 2008), ss. 157-180; Adem Efe, "*Sebilürreşad*", *DİA*, Cilt 36, ss. 251-253; Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- 4 Bkz. Efe, s. 252; Bu yargılama süreci daha sonraki yıllarda Eşref Edip tarafından yine *Sebilürreşad*'da anlatılmıştır. Bkz. Eşref Edip, "*Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde", *Sebilürreşad*, XII, 283, ss. 126-127; Eşref Edip, "*Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde", *Sebilürreşad*, XII, 284, ss. 140-141; Eşref Edip, "*Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde", *Sebilürreşad*, XII, 285, ss. 154-155; Eşref Edip, "*Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde", *Sebilürreşad*, XII, 296, s. 340 (*Sebilürreşad* makalelerine atıflar cilt, sayı, sayfa numaraları şeklindedir. Makalelerin açık künyeleri kaynakçada belirtilmiştir).

hayli yazı neşredilmiştir.⁵ Bunların hemen tamamında vurgulanan husus; mevcut Hıristiyanlığın inançları itibariyle bätıl olduğu ve hıristiyanların da Türkiye'nin hayrını istemedikleri ve müs-lümanları hıristiyanlaştırma gayreti içerisinde olduklarıdır. Bu yazılara bazı örnekler üzerinden yakından bakacak olursak ilgili makalelerde temel olarak şu temaların yer aldığı görülmektedir:

i) Doğrudan Hıristiyan Akidelerine ve İncillere Yönelik Yazılar

Dergide Hıristiyanlıkla ilgili en çok dile getirilen iki önemli konu teslis akidesi ve İncillerdir. Bu iki konuya da açıkça apolojik bir bakış açısıyla değinilmektedir. Makalelere göre mevcut Hıristiyanlıktaki teslis inancı ile İslam'ın tevhid akidesi bir birine tamamen aykırıdır.⁶ Mevcut İnciller de Hz. İsa tarafından tebliğ edilmiş kitaplar olmayıp sonradan uydurulmuş metinlerdir. İlgili makalelerin çoğunda Delhi'li Rahmetullah Efendi'nin İzhar-ül Hakk isimli eseri kaynak alınmıştır.⁷ Bu nedenle mevcut İncillerin birçok diğer İncil arasından 325'teki İznik Konsilinde belirlendiği şeklindeki yanlış bilginin aynen tekrar edildiği görülmektedir.⁸ Dergide "Dinler tarihi kaynaklarına göre.." başlıklı, daha akademik bir içerik vadeden makaleler de çıkmıştır. Fakat bu makalelerin de bilinen ve makbul kaynaklardan referanslara sahip olmadığı görülmektedir. Yinelenen tema İncillerin tamamen muharref olduğudur.⁹

İnciller ve teslis akidesi eleştirileri dışında bir makalede ise İsmail Fenni Bey tarafından Türkçeye çevrilen K. Simon'un Dinler İçinde Bir Seyahat isimli kitabına atıfla, Hıristiyanlığın tamamen Hint inançları üzerine kurulmuş bir din olduğu dile getirilmektedir.¹⁰ Hıristiyanlık bağ-lamında eleştirilen bir başka husus ise yılbaşı kutlamalarıdır. Bu meyandaki makalelerde aslında Türkiye'de yılbaşı kutlamalarının yaygınlaşmasından şikayet edilmekle birlikte bu kutlamaların

5 Konuyla ilgili müstakil bir çalışma için bkz. Hümeyra Güleriyüz Erken, *1948 Sonrası Sebilürreşad Dergisi'nde Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014. *Sebilürreşad*'da öteki dinlerle ilgili bir çalışma için bkz. Hilal Esen, *Sebilürreşad'da Öteki Dinlerle İlgili Yazıların Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008. Derginin ilk döneminde (1912-1925) Hıristiyanlık ile ilgili yazılar hakkında bir çalışma için bkz. Aslı Kahraman, *1912-1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi'nde Yayınlanan Hıristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

6 Bkz. "İlim meydan mübahasesi -İncil ve Tevratın mahiyeti hakkında", *Sebilürreşad*, VII, 171, s. 330.

7 Söz konusu eser için bkz. Delhili Rahmetullah Efendi, **İzhar-ül Hakk Tercümesi**, çev. Ömer Fehmi Efendi, Nüzhet Efendi, Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1972.

8 Bkz. "Rahmetullah, İncil ve Tevrat'ın mahiyeti- papazlar propaganda yaptıkları incilleri, mukaddes kitaplarını nasıl yalanladılar-", *Sebilürreşad*, I, 21, s. 329; "İncil ve Tevrat'ın mahiyeti", *Sebilürreşad*, I, 21, s. 330; "Rahmetullah, Tevrat ve İncil'in içyüzü -papazların propaganda yaptıkları mukaddes kitapların mahiyeti", *Sebilürreşad*, I, 22, s. 344; "Rahmetullah, İlim Huzurunda Tevrat ve İncilin mahiyeti", *Sebilürreşad*, VII, 172, s. 341. İznik Konsili ile ilgili bu yanlış bilgiye dikkat çeken bir çalışma olarak bkz. Alparslan Yıldız, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:2, 2003, ss. 286-288. İznik Konsili Kararlarının Yunanca, Latince ve İngilizce karşılaştırılması için bkz. Norman P. Tanner (ed.), *Decrees of Ecumenical Councils*, Vol. I, Sheed & Ward, Washington DC, 1990, ss. 1-19.

9 Bkz. "İsa ve İncil-tarihi edyan membalarına Göre", *Sebilürreşad*, VII, 168, s. 288.

10 "Hıristiyanlığın iç yüzü -Hıristiyanlık tamamı ile Hindu itikatları üzerine kurulmuştur-", *Sebilürreşad*, VII, 175, s. 388.

Hıristiyan geleneğinde de sağlam bir temeli olmadığı ve Noel kutlamalarının “peygamberlerini çarمیha geren bedbaht hıristiyanların duydukları vicdan azabı”ndan kaynaklandığı ifade edilmektedir.¹¹

ii) Hıristiyanlık ve İslam Arasında Karşılaştırmalar

Hıristiyanlıkla ilgili makalelerde zaman zaman İslamiyet ve Hıristiyanlık karşılaştırması yapılmaktadır. Hıristiyanlıktaki teslis inancı ile İslam’daki tevhid inancı¹², Hıristiyanlıkta ve İslam’da dinî riyaset¹³, İslam dininin Yahudilik ve Hıristiyanlıktan üstünlüğü¹⁴, müslümanların Hz. Meryem’e bakışı¹⁵ bu bağlamda değinilen konulardır. Bu makaleler dışında dergide ayrıca, Amerikalı hıristiyan din adamlarının müslüman alimlere yönelttiği sorular ve bu sorulara dönemin İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen’in verdiği cevapları konu alan bir makaleler dizisi de yer almaktadır. Derginin 227 ile 233. sayıları arasında ardışık olarak yayınlanan bu soruların teslis, Hz. İsa ve kutsal ruh gibi konularla ilgili olduğu, bu sorulara Bilmen’in İslam inançları çerçevesinde özet cevaplar verdiği görülmektedir.¹⁶

iii) Hıristiyan Ülkelerdeki Dinî Durum

Dergide hıristiyan ülkelerdeki dinî durumdan ve dikkat çekici bazı gelişmelerden söz edilmekle birlikte bu yazılar içerisinde en çok Amerika ve Fransa’dan bahsedildiği gözlenmektedir. Bunlardan birçoğu zamanın bazı gazetelerinde çıkan haberlere istinaden kaleme alınmıştır veya bu haberlerden geniş iktibaslardan oluşmaktadır. Amerikan ordusunda ve diğer kurumlardaki dindar davranışlar; Amerika’daki inanç ve fikir özgürlüğü; Amerika’da kamusal alanda dinin görünürlüğü ve Amerika’daki din eğitimi bu yazıların temel konuları olmuştur.¹⁷ Fransa ile ilgili yazılarda bu ülkede Fransız Devrimi akabinde din konusunda önemli krizler yaşanmakla beraber dinin hala canlı bir şekilde hayatini sürdürdüğü vurgusu ön plana çıkar.¹⁸ Amerika ve Fransa dışında Hollanda, Sovyetler Birliği, Kore, Nijerya, Meksika gibi ülkelerdeki dinî gelişmelerden de söz edilmektedir. Bu yazılarda hıristiyan ülkelerde dinî hayatın canlılığı ve kiliselerin nüfuzu; Filistin, Kore gibi Hıristiyanlığın hâkim inanç olmadığı yerlerde ise misyonerlik faaliyetleri ve bundan kaynaklanan sorunlar ön plana çıkarılmaktadır.¹⁹

11 “Yılbaşı eğlenceleri, hıristiyan hurafeleri”, *Sebilürreşad*, IX, 213, s. 203.

12 Abdülaziz Çaviş, “Teslis akidesine karşı Kur’an’ın hüccetleri”, *Sebilürreşad*, VII, 167, s. 258.

13 Kemal Kuşçu, “Dini riyaset -hıristiyanlıkta ve müslümanlıkta-”, *Sebilürreşad*, X, 233, s. 123.

14 M. Raif Ogan, “İslam Dinindeki Üstünlük”, *Sebilürreşad*, XII, 284, s. 132.

15 “Hazreti Meryem ve Müslümanlar”, *Sebilürreşad*, XII, 292, s. 272.

16 Bkz. “Amerikalıların İslam alimlerine sualleri”, *Sebilürreşad*, IX, 223, s. 261.

17 Bkz. “Amerikalılarda din duygusu”, *Sebilürreşad*, XII, 295, s. 330; “Amerika Haberler Servisi, Amerika’da din”, *Sebilürreşad*, V, 5, s. 106; James Brown, “Amerika’da din ilerliyor mu, geriliyor mu?”, *Sebilürreşad*, VIII, 180, s. 70; Peyami Safa, “Amerika’da din öğretimi”, *Sebilürreşad*, IX, 213, s. 200; Kadircaan Kafı, “Amerika’nın bütün üniversiteleri içinde mabetler vardır”, *Sebilürreşad*, XIII, 303, s. 46; “Amerika’da dini terbiye”, *Sebilürreşad*, XIII, 304, s. 52.

18 Bkz. “Fransa’da bugünkü dini vaziyet I”, *Sebilürreşad*, I, 4, s. 59.

19 Bkz. “Spor Toto ve Kilise”, *Sebilürreşad*, XIII, 318, s. 287; “Hıristiyanlık alemindeki hareketler”, *Sebilürreşad*, IV, 96, s. 381.

iv) İslam'a İhtida Etmiş Olan Hıristiyanlar

Dergide önemli sayıda makale de Hıristiyanlıktan İslam'a ihtida etmiş bazı kişiler ve hıristiyan ülkelerde İslam dinine yönelik teveccühü konu almaktadır. Thomas Clayton adında bir Batılı hıristiyanın, yine Londra'da W. Wagner adında bir hıristiyanın İslam'ı kabul etmesi; hatta çeşitli gazetelere atıfla, bir İngiliz prensesinin (ismi "Dayang Moda" olarak verilmekte) Müslümanlığı seçmiş olduğu haberleri verilmektedir.²⁰ İngiltere başta olmak üzere Batı ülkelerinde İslam dinine yönelik gittikçe artan bir ilgilerin olduğu da belirtilen hususlardandır.²¹

v) İslam'ın Değeri ve Dünyaya Katkıları

Bu başlık altına girebilecek yazılar ise dünya barışında Türkiye ve müslüman devletlerin potansiyel rolü üzerinde durulmakta; Batı'da neşredilen bazı makalelere atıfla Avrupa'nın insanlık mirasını korumada başarılı olamadığı ve bu konuda artık müslüman devletlere görev düştüğü dile getirilmektedir.²² Ayrıca İslam dininin Batı ülkelerinde yeterince bilinmediği ve İslam'ı doğru bir şekilde anlatabilen insanlar yetiştirilirse tüm Avrupa'nın müslüman olacağı iddiası savunulmaktadır.²³

vi) Misyonerlik Faaliyetleri

Sebilürreşad'da Hıristiyanlık konusunda en fazla üzerinde durulan konu misyonerlik faaliyetleridir. Bu faaliyetlerin Türkiye için ciddi bir tehlike arz ettiği, devletin İslamî faaliyetleri engelleyerek misyonerlerin önünü açtığı²⁴, bunun laiklik ilkesiyle bağdaşmadığı, hıristiyanların Türkiye ve Türkleri hıristiyanlaştırma emeli uğruna her tür çabayı gösterdikleri özellikle vurgulanan hususlardır. Hıristiyan misyonerlerin geliştirdiği taktikler, Türkiye'deki dinsizlerin aslında hıristiyan misyonerliğine hizmet ettiği, misyonerlerin hıristiyanlaştırdığı Türkler, hıristiyan misyoner cemiyetleri ve bunların faaliyetleri, sadece Türkiye'de değil Almanya ve Kıbrıs'taki Türkleri hıristiyanlaştırma gayretleri birçok yazıya konu olmuştur.²⁵

20 Bkz. Thomas Muhammed Clayton, Tercüme Eden: Kilisli Mehmet Kıdeyş, "İslamiyeti neden bağrıma bastım?", *Sebilürreşad*, III, 59, s. 131; "İslamiyeti niçin kabul ettim?", *Sebilürreşad*, V, 111, s. 175; Faysal W. Wagner, Tercüme Eden: Mustafa Bülend, "Niçin Müslüman oldum?" *Sebilürreşad*, VII, 164, s. 223; Abdullah Tercüman, "Müslüman olan bir papazın ifşaati", *Sebilürreşad*, VII, 175, s. 394; İsmet Yalgın, "Müslüman olan İngiliz Prensesi", *Sebilürreşad*, XII, 284, s. 138.

21 Lord Headley, Tercüme Eden: Müderris M. Dâna, "Garpta İslamiyet'e doğru bir uyanış", *Sebilürreşad*, VII, 161, s. 173; "İngilizlerin İslamiyet'e meyli", *Sebilürreşad*, XIII, 304, s. 56.

22 Bkz. Tahir Harimi Balcıoğlu, "Dünya barışında müslüman devletler", *Sebilürreşad*, I, 17, s. 267; "Avrupa'nın müslümanlıktan istimdadi", *Sebilürreşad*, I, 20, s. 320.

23 Bkz. "İslam dinini anlatırsanız bütün Avrupa müslüman olur", *Sebilürreşad*, XV, 357, s. 107.

24 Devlet politikası olarak değilse de bazı devlet adamları anlamında bu endişenin yersiz bir vehim olmadığını gösteren vakalar mevcuttur. Örneğin 1927-1938 yılları arasında İçişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Kaya'nın, zamanın İtalya Büyükelçisi Galli'ye şöyle dediği nakledilir: "İslam dinini etkisizleştirip Hıristiyanlığın önünü açtığımız için siz Katolikler bize minnettar olmalısınız." Bkz. Leone Algisi, *John the twenty-third*, trans. by Peter Ryde, Newmann Press, London, 1966, s. 109.

25 Bkz. Kemal Kuşçu, "Yeni bir hıristiyanlık propagandası", *Sebilürreşad*, XIV, 349, s. 371;

Misyonerlik bağlamında, Ortodoks bir hıristiyan din adamı olan Tarabya Metropolitisi Yakovus'un *Nurlu Ufuklara Doğru* isimli eseri üzerinde ise özellikle durulmuştur. Öyle ki, dergide Yakovus ve adı geçen eseri ile ilgili 19 yazı çıkmıştır. Bu eserde metropolitin İslam dinine ağır hakaretler ettiği dile getirilmiş ve amacın Türkleri hıristiyanlaştırmak olduğu ifade edilmiştir.²⁶ Bunun dışında yılbaşı kutlamalarının yaygınlaşması ve teşvik edilmesi, Efes'teki Meryemana Evi'ne gösterilen ihtimam ve bazı okullarda Latince derslerinin verilmesi de yine misyonerlerin hıristiyanlaştırma faaliyeti kapsamında değerlendirilmiştir.²⁷

vii) Hıristiyan Olan Türkler

Misyonerlik faaliyetlerine yönelik haberler, uyarılar ve itirazlar yanında dergide hıristiyan olan Türklerle ilgili bazı söylentiler yer almaktadır. Bunlar çoğunlukla basında yer alan haberlerden aktarımlar şeklindedir. Bu haberlerin birinde Kıbrıs'taki, bir başkasında Amerika'daki bir Türk gencinden söz edilmektedir.²⁸ Ahmet Cevdet Paşa'nın torununun rahibe olduğuna yönelik haber de yine bu yazılar arasında yer almıştır.²⁹

viii) Siyasî Konjonktür Bağlamında Hıristiyanlık

Sebilürreşad ve sahibi Eşref Edip Türkiye'de "İslamcılık" olarak nitelenen akıma dahil e-

Eşref Edib, "Türkleri hıristiyanlaştırma hareketleri -Türkün imanını yıkmak isteyen kızıl ve kara misyonerler -Bizim dinsizlerin hepsinin dilleri altında birer haç vardır. Bu kızıl misyonerler müslümanlığa karşı kara misyonerlerle beraberdir", *Sebilürreşad*, I, 16, s. 247; Ömer Rıza Doğrul, "Misyonerliğin yeni şekli -Ahmet Emin Yalman'ı aldatan maskeli bir misyoner-", *Sebilürreşad*, I, 18, s. 277; Süleyman Külçe, "Memleketimizde hıristiyanlık propagandaları -Hıristiyanlığı sevdirmek için yapılan propagandalar karşısında lakaytlık", *Sebilürreşad*, I, 19, s. 300; "Amerika'nın hedefi Türkleri hıristiyanlaştırmak mı?", *Sebilürreşad*, II, 26, s. 14; "Kıbrıs müslümanlarını hıristiyanlaştırma faaliyeti -Şimdiye kadar on bini müteccaviz müslüman tanassur ettirildi-", *Sebilürreşad*, II, 38, s. 201; Süleyman Külçe, "İncili okutma propagandası", *Sebilürreşad*, II, 43, s. 387; M. Kıdeyş, "Hıristiyan misyonerlerin hezimetleri", *Sebilürreşad*, III, 73, s. 366; "Misyoner cemiyetleri", *Sebilürreşad*, V, 5, s. 64; "Genç Hıristiyanlar cemiyeti İstanbul'da büyük bir gösteriş hareketi yaptı", *Sebilürreşad*, V, 10, s. 123; "Kendi ellerimizle ayaklarımıza taktığımız zincirler (*Yuhribune Büyutehüm Biyedihim*), *Sebilürreşad*, V, 123, s. 359; "Misyoner teşkilatının Türkiyedeki faaliyeti", *Sebilürreşad*, VI, 136, s. 175; "İncil misyonerleri -1- Müslümanlığı içinden yıkmak için nasıl çalışıyorlar?", *Sebilürreşad*, VIII, 181, s. 92; "Hıristiyanlık propagandası", *Sebilürreşad*, XV, 355, s. 76; "Almanyadaki işçilerimize hıristiyanlık telkini", *Sebilürreşad*, XV, 359, s. 136; "Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe irtica -Müslümanlık aleyhinde muntazam bir plan dâhilinde çalışan mürted şebeke", *Sebilürreşad*, IV, 88, s. 194.

- 26 Örnek olarak bkz. "Patrik'in cüretkâr metropoliti -İslamın kitabına ve peygamberine tecavüzler, iftira ve isnatlar, tahkir ve tezyifler-", *Sebilürreşad*, VII, 165, s. 229.
- 27 Bkz. "Hıristiyan türbeleri", *Sebilürreşad*, V, 5, s. 104; Cevat Rifat Atilhan, "Nasraniyete rücu mu?" *Sebilürreşad*, V, 108, s. 117; "Çocuklar Noe'e alıştırılıyor", *Sebilürreşad*, X, 236, s. 169; Yusuf Ziya Çağlı, "Yılbaşı münasebetiyle", *Sebilürreşad*, XI, 258, s. 127; "Mekteplerde İncil lisansı mı talim edilecek?", *Sebilürreşad*, IV, 83, s. 124.
- 28 Bkz. "Kıbrıs'ta bir Türk genci hıristiyan oldu", *Sebilürreşad*, VIII, 176, s. 12; Yeni Sabah, Nezihe Araz, "Amerika'da hıristiyan olmak için annesini ve dini makamları aldatarak müslüman vesikası alan bedbaht Türk genci", *Sebilürreşad*, XII, 293, s. 284.
- 29 Kemal Kuşçu, "Bir paşanın torunu rahibe olmuş!.. -Bu meş'um hadise bütün müslümanları uyandırmalı, mukabil tedbir almaya, ciddi iş yapmaya sevk etmelidir-", *Sebilürreşad*, XIII, 302, s. 23.

dilmektedir.³⁰ Bizim bu başlık altına alabileceğimiz yazılar bu özelliğin daha belirgin görüldüğü metinler olup daha ziyade iç siyaset, özellikle de laiklik ile alakalıdır ve çoğunlukla laiklik esasının sadece müslümanlara uygulandığından, hıristiyanların ve özellikle de Fener Patrikhanesi'nin bazı faaliyetlerinin açıkça laiklik ilkesine aykırı olduğu halde bunlara devletçe göz yumulduğundan şikayet edilmektedir.³¹ Diyanet İşleri Başkanının Noel yortusuna katılması ve Patrikhane'nin Kıbrıs meselesi ile ilgili Türkiye lehinde davranmaması da eleştirilen hususlar arasındadır.³² Konuyla bağlantılı görülebilecek diğer bazı yazılarda ise Batılılaşma-Hıristiyanlık ilişkisi üzerinde durulmuştur. Burada eleştirilen husus bazılarının Türk modernleşmesini İslam medeniyetini tamamen terk ederek hıristiyan medeniyetine geçmek şeklinde anlamalarıdır.³³

II) *Sebilürreşad* Dergisinde Vatikan ve Papalık

Dergide Vatikan ve Papalıktan doğrudan söz eden toplam dokuz yazı bulunmaktadır. Bunlar 1948 ile 1963 yılları arasında yayınlanmıştır. Söz konusu makalelerin başlıkları ve içerikleri tarihsel sırayla şu şekildedir:

i) “Hem Türk, hem Molla, hem de Papaz: bu adam Haymatloz mu nedir?”³⁴

Makale o dönem yeni çıkmaya başlayan *Hürriyet Gazetesi*'nin sahibi Sedat Simavi imzasıyla yayınlanan bir yazıyı konu almaktadır. *Hürriyet*'te “Papalık sarayında bir Türk reisi ruhanisi” başlığıyla çıkan yazı Simavi'nin Mehmet Ali Molla isimli biriyle yaptığı bir mülakattır. *Sebilürreşad*'daki makalede bu kişiden “mürted papaz” diye bahsedilmekte ve şöyle tavsif edilmektedir:

30 Bkz. Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, Kitabevi Yayınları, Cilt: 3, İstanbul, 1998, ss. 11-111; Caner Arabacı, “Eşref Edib Fergan ve *Sebilürreşad* Üzerine”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık*, (Ed. Yasin Aktay), Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 96-128; Esther Debus, *Sebilürreşad, Kemalizm Öncesi ve Sonrası Dönemdeki İslamcı Muhalefete Dair Karşılaştırmalı bir Araştırma*, çev. Atilla Dirim, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009. *Sebilürreşad* ve Batılılaşma meselesi ile ilgili bkz. Adnan Gül, “Batılılaşma Sürecinde *Sebilürreşad* Dergisi, Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 11 Sayı: 31 (Bahar 2007), ss. 39-54; Adnan Gül, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2006.

31 Bkz. “Laiklik İslam dinine karşı mıdır? -Hıristiyan din adamları siyasetle işgalde serbest midirler?”, *Sebilürreşad*, VI, 128, s. 42; “Patrikhanenin siyasi nüfuz ve faaliyeti”, *Sebilürreşad*, VII, 154, s. 63; “Din ve siyaset -Baş papanın siyasi konuşması caiz mi?-", *Sebilürreşad*, VII, 155, s. 79; Konuyla ilgili bir çalışma olarak bkz. Mehmet Birekul, “Sırat-ı Müstakim ve *Sebilürreşad* Dergileri Özelinde Türkiye'de Din Tartışmalarının Dünü Bugünü”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (Bahar 2007), ss. 221-252.

32 Bkz. “Noel Yortusunda Diyanet Reisi”, *Sebilürreşad*, VI, 142, s. 267; Bekir Berk, “Başpapaza çekilen telgraf -Kıbrıs Papası Makarios'u aforoz etmenizi ve Patrikhane kapalı olan kapıyı açmanızı bekleriz-", *Sebilürreşad*, IX, 216, s. 255.

33 Eşref Edib, “Garplılaşma hareketinde hıristiyanlaşma da var mıdır? -Cumhuriyet gazetesi açıkça söylesin-", *Sebilürreşad*, I, 10, s. 46. *Sebilürreşad*'da din-siyaset ilişkisine dair müstakim bir çalışma için bkz. Gülnur Anbar, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-devlet-siyaset Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

34 “Hem Türk, hem Molla, hem de Papaz: bu adam Haymatloz mu nedir?” *Sebilürreşad*, I, 4, ss. 57-58.

“Hıristiyan olmuş ama Türklüğünden bir şey kaybetmemiş! Türklere o kadar bağlı imiş ki ismini bile değiştirmemiş. Bağlı olmadığı şey, ancak müslümanlıkmiş... Esasen Giritli imiş. Küçük yaşta Fransaya gitmiş. Orada Fransız mektebine devam etmiş, Fransız ve hıristiyan terbiyesi almış, nihayet hıristiyan olmuş... Sonra papas mektebinde okumuş, papaslığı da öğrenmiş. Papalık makamında kendisine vazife verilmiş. Şimdi Şark memleketleri için misyoner yetiştiriyormuş... Papaya satılan bu mürteci, bu şeytandan kurnaz papas, müthiş bir misyoner olmuş. Papalık sarayında kargah kurmuş, Türkleri hıristiyanlaştırmak için fırsat kolluyor.”³⁵

Yazıda Papalığın hıristiyanlaştırma siyaseti ile İtalya'nın siyasî emellerine ve bunların işbirliğine dikkat çekilmektedir. Papalığın bu konuda profesyonelce çalıştığı, Papalık sarayında sadece İslam ile meşgul olan bir daire bulunduğu ve burada en kurnaz savaş uzmanlarının çalıştığı ifade edilmekte; ayrıca Türkçeye çevrilen bazı yabancı eserler ile Papalığın misyonerlik amacı arasında bağlantı kurulmaktadır.³⁶

“Mürted papas”la ilgili ayrıca Batılıların Türkleri modernleştiriyoruz görüntüsü altında hıristiyanlaştırmaya çalıştığına dikkat çekilmekte ve bu kişinin “mükemmel bir ajan” olduğu ifade edilmektedir. Zira adı geçen kişi, öldüğünde “Anadolunun kalbi, Kemal Atatürk'ün Türkiye'yi derleyip topladığı başkenti, Ankara'ya naklini ve oranın topraklarına, anası saydığı Katolik kilisesinin takdir edeceği bir çukura gömülmesini” vasiyet ederek Anadolu insanının temiz duygularına oynamaktadır.³⁷

ii) “Papanın yeryüzündeki dinî nüfuzu”³⁸

Makale yakın zamanda bir dünya seyahati gerçekleştiren Esat Mahmut Karakurt'un *Yeni Sabah*'ta yazdığı seyahat intibalarını nakletmektedir. Karakurt'tan yapılan nakilde papanın tüm dünyayı kuşatan bir dinî nüfuza sahip olduğu vurgulanmaktadır:

“Dünyayı görüp dolaştıktan sonra, anladım ve iman ettim ki, arz dediğimiz bu uçsuz bucaksız topraklarda... insanların ruhunu, hâlâ ortaçağdaki gibi, şiddetle avuçlarının içinde tutup, istediği şekle sokabilmek kudretini muhafaza eden, altın yaldızlı kitapları, mermer sütunları, heykelleri, üzeri inci ve elmas işlemeli elbiselere bürünmüş renk renk kardinalleri, Arşövekleri, papazları ile mukaddes pederin ortasında bağdaş kurup oturmuş olduğu, Romanın ihtişamı, büyük Senpiyer Kilisesidir! ...Bugün dünyayı idare edenlerin kim olduğunu zannediyorsunuz?.. Truman'a acıdığım kadar Staline de merhamet hissi duyuyorum şimdi! Dünyayı... istediği yere kadar sokularak, istediği hâkim noktaları elinde tutan Hristiyanlığın mukaddes pederi, Papa Onikinci Pier cenapları idare ediyor!.. Hür vicdanların vatani, istiklâlin, hürriyetin beşiği, demokrasinin güneşi Amerikada bile bugün gazeteler, hala en büyük adamlarının şerefli bir resmini sahifelerinde göstermek arzusunu duydukları zaman, şimdi Fener kilisesinde oturan bizim başpapazın, Trumanın alınına kondurduğu mukaddes buseyi neşretmiyorlar mı?”³⁹

35 “Hem Türk, hem Molla, hem de Papaz”, s. 57.

36 Müsteşrik Leone Caetano'nun kitabı bu bağlamda atıfta bulunulan bir eserdir. Söz konusu eserin çevirisi için bkz. Leone Caetano, İslam Tarihi, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Matbaası, İstanbul, 1924-1927.

37 “Hem Türk, hem Molla, hem de Papaz”, s. 58.

38 “Papanın yeryüzündeki dinî nüfuzu”, *Sebilürreşad*, III, 66, s. 252.

39 “Papanın yeryüzündeki dinî nüfuzu”, s. 252.

iii) Halil Cebbaroğlu, “Ya ölüm ya hristiyanlık”⁴⁰

Makale II. Dünya Savaşında Rus Cephesinde esir düşen müslümanlarla alakalıdır. Bunların sayısının 30.000’den fazla olduğu ve halen esir kamplarında zor şartlarda ve Papalığın yardımına muhtaç bir şekilde yaşadıkları belirtilmektedir.

“Katoliklerin mukaddes pederi ise bu insanlara iki seçenek sunmuştur: Ya her yardımdan mahrum kalıp ölüme terk edilecekler ya da Hıristiyanlığı kabul ederek bir hristiyan kadınla evlenip güney Amerika’ya gönderilip orada iskân edileceklerdir.”⁴¹

iv) Eşref Edip, “İkinci Kudüs: Papalığın İzmir’de kurduğu ruhani karargah”⁴²

Alt başlığında “Muhterem Başbakan A. Menderesin nazarı kıyasatlerine” ibaresi yer alan yazı Eşref Edip tarafından, gazetelerde Efes’teki Meryemana Evi önünde yapılan ayin ile ilgili haberler üzerine kaleme alınmıştır. Takip eden sayılarda da çokça işlenmiş bir konudur. Yazıda Hz. Meryem ile Efes arasında kurulan irtibatın tarihsel olarak sabit olmayan, kilise kaynaklarında da bulunmayan uydurma bir hikaye olduğu ifade edilmektedir.⁴³ Eşref Edip’e göre olay bir turizm meselesi değildir. Misyoner ve siyasi amaçlarla kurgulanmış bir oyundur ve Haçlı zihniyetinin devamı niteliğindedir. Batılılar 18. yüzyılda hristiyan “kutsal topraklar” (“arzı mukaddes”) fikrini ortaya atmışlar ve siyasî emellerine dinî bir veçhe kazandırmaya çalışmışlardır. “Kutsal topraklar” hikayesini bahane eden her bir hristiyan devlet ya dinî bir mevzuyu gerekçe göstererek ya da bir hamilik icat ederek kendinde Türk topraklarına müdahale hakkı bulunduğunu iddia etmiştir:

“‘Mesih’ in mezarı; hristiyanlık aleminin senelerce Türkiyeye siyasî sahada bir müdahale vesilesi teşkil ettiği gibi devletlerin rekabeti dolayısı ile de Şark meselesinde daima bir ‘arzı mukaddes’ davası ön planda geliyordu. Umum Katoliklerin manevî hamisi Fransa, Ortodoksların Rus Çarlığı, Protestanların Almanya ve müstakil bir kilise olmakla beraber dinî siyasette Hıristiyanlık namına bu bloka iltihak eden İngiltere, mezhebi birer yol ile şark siyasetinde ortaya çıkan bütün hadiselerde derhal birer müdahale kapısı olarak bu davayı ileri sürüyorlardı.”⁴⁴

Eşref Edip yazıda ayrıca hristiyanlara verilen bu serbestliğin müslümanlara verilmediği ifade eder:

“Fakat bu hürriyet tek taraflıdır. Memleketin sahibi olan Müslüman Türkler, mabedlerin içinde dahi daima şüpheli göründüklerine göre, ayin ve bu ibadetlerinde bu hürriyetin kaçta birine sahip olduklarını gündelik gazetelerde daima şahit olduğumuz hadiseler bize anlatmaya kafidir... mezarlarımızı ziyaret bile bir irtica telakkisi uyandırıyor.”⁴⁵

40 Halil Cebbaroğlu, “Ya ölüm ya Hristiyanlık”, *Sebilürreşad*, IV, 90, s. 234.

41 “Ya ölüm ya Hristiyanlık”, s. 234.

42 Eşref Edip, “İkinci Kudüs: Papalığın İzmirde kurduğu ruhani karargah”, *Sebilürreşad*, V, 108, ss. 115-116.

43 Hz. Meryem ve Efes ilişkisi konusunda müstakil bir çalışma için bkz. Ali İhsan Yitik, *Hz. Meryem ve Efes, Dinler Tarihi Yazıları*, İzmir, 2001, ss. 19-39.

44 “İkinci Kudüs: Papalığın İzmirde kurduğu ruhani karargah”, s. 115.

45 “İkinci Kudüs: Papalığın İzmirde kurduğu ruhani karargah”, s. 116. Yazıda Meryemana Evi hususunda gerekli tepkiyi göstermediği için Diyanet Riyaseti de eleştirilmektedir. Bununla

Efes'teki Meryemana evi Papa XIII. Leo'nun 1896'daki hac ziyaretinden itibaren katolikler için önemli bir merkez olmuştur. Papa olmadan önce Türkiye'de gayri resmî Papalık Elçiliği görevi yapan Angelo Giuseppe Roncalli (Papa XXIII. John) ve 1960'da Vatikan ile Türkiye arasında diplomatik ilişki kurulmasının ardından neredeyse Türkiye'ye gelen her papa (VI. Paul, II. John Paul ve XVI. Benedict) Efes'teki Meryemana Evi'ni ziyaret etmiştir.⁴⁶ *Sebilürreşad*'da dile getirildiği gibi burasının bir hac merkezi olarak ilan edildiğine dair bir papalık belgesine rastlayamadık. Bununla birlikte Katolik Kilisesi Hz. Meryem'in Efes'te bulunmuş olduğunu kabul etmektedir. Zira bazı Papalık dokümanlarında ve şimdiki Papa Francis'in beyanlarında bu açıkça ifade edilmektedir.⁴⁷ Meryemana Evi'ne yönelik o dönemdeki ilgide Papalığın Hz. Meryem ile ilgili önemli belgeler yayınlamasının da etkisi olduğu düşünülebilir. Zira Katolik Kilisesinde 1850'lerden başlayıp 1950'den sonra da yeniden canlanan bir Meryem vurgusundan söz etmek mümkündür. Papa IX. Pius'un 8 Aralık 1854'de yayınladığı, *Immaculata* olarak bilinen genelgesi ile Meryem'in aslı günahattan korunmuş olduğu Katolik dogmasına dahil edilmiş⁴⁸; XII. Pius tarafından yayınlanan bir diğer belge ile Meryem'in tıpkı İsa gibi göğe yükseldiği dogması kabul edilmiş⁴⁹; XII. Pius'tan sonra papa olan XXIII. John da 1961'de *Mater et Magistra* isminde yine Meryem ile ilgili bir genelge yayınlamıştır.⁵⁰

v) "Papa-Menderes mülakatı"⁵¹

Yazı Başbakan Adnan Menderes ile Papa XII. Pius arasındaki görüşme üzerinedir. Associated Press'ten nakledilen bir haber ve bunun üzerine yapılan yorumlardan oluşmaktadır. Yazıda Menderes'in papa ile görüşen ilk Türk hükümet reisi olduğu ifade edilmekte ve papanın ağır bir hastalık geçirdiği için kimseyi kabul etmemesine rağmen Menderes'le görüştüğü belirtilmektedir. Yazıda görüşmenin içeriğine dair şu ifadeler yer alır: "Gerek Vatikan, gerekse umumiyet itibarıyla müslüman memleketler Allahsız komünizme karşı müşterek bir muhalefet hissetmekte olup Katolik aleminin bu bakımdan İslam aleminde daha sıkı münasebetler kurmak istediği bilinmektedir."⁵² Menderes'in papanın huzurunda diz çökmediği ise özel olarak ifade edilmiştir.

birlikte makalede Diyanet İşleri Başkanlığına yönelik eleştiri iki yönlüdür: Bir taraftan bu tür hadiselerde gerekli tepkiyi göstermediği için eleştirilmekte diğer yandan ise "İslamın ruhuna aykırı köhne bir zihniyeti" sürdürmekle itham edilmektedir: "Diyanet müessesesi, hür ve serbest tefekküre kıymet veren, islam esaslarının ve dinin hakiki mahiyetini bilen alimlere muhtaçtır. İslamın ruhuna aykırı köhne zihniyetlere veda etmedikçe bugünkü dinî varlığa hiçbir vakitte hamle veremeyiz." Bkz. s. 116.

46 20. Yüzyıldaki papalar ve faaliyetleri için bkz. Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 182-215.

47 Bkz. *S.I.C.O., Servizio Informazioni Chiese Orientali Anno 2012 – A. LXVII*, Roma, 2012, s. 130. Papa Francis'in Vatikan resmî sitesindeki konuşma metni için bkz. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/audiences/2014/documents/papa-francesco_20141203_udienza-generale.html

48 İlgili genelge için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/pius09/p9ineff.htm>

49 Metin için bkz. http://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/apost_constitutions/documents/hf_p-xii_apc_19501101_munificentissimus-deus.html

50 Genelgenin metni için bkz. http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html

51 "Papa-Menderes mülakatı", *Sebilürreşad*, VIII, 190, ss. 236-237.

52 "Papa-Menderes mülakatı", s. 236. Yukarıdaki ifade *Sebilürreşad*'ın kendi tercih ettiği bir cümle olmayıp sanırım haber kaynağından alınmadır. Zira o dönemdeki *Milliyet* gazetesinde de aynı haber yine aynı ifadelerle verilmiştir. Bkz. *Milliyet*, 2 Şubat 1955, s. 1.

Yazıda aktarıldığına göre Vatikan ile Türkiye arasında diplomatik münasebet kurulması da görü-şülen konular arasındadır. Habere göre buluşmada Papa, Menderes'e altın madalyalar yanında bir de Vatikan kütüphanesinde bulunan Türkçe eserlerin katalogunu hediye etmiştir.⁵³

vi) “Celal Bayar Gladistandan mı ilham aldı”⁵⁴

Bu makalede ve bu makale sonrası bazı yazılarda Celal Bayar'a karşı şiddetli eleştiriler söz konusudur. Bayar İslam ve Kur'an'a karşı düşmanca ifadeleriyle bilinen İngiltere Başbakanı Gladiston'a benzetilmekte; Bursa'da yaptığı konuşmanın Gladiston'un konuşmalarına benzer biçimde İslam karşıtı olduğu belirtilmektedir. Yazıda Bayar'ın *Sebilürreşad* dergisi ve sahibine karşı özel bir düşmanlığı olduğu da ifade edilmektedir.⁵⁵ Papayı ziyaret etmesi bu ve başka makalelerde Bayar'a hücum etmek kullanılan önemli bir argümanı teşkil etmiştir:

“İslam alimlerine, İslam din adamlarına karşı gayet çatik, fakat Papa cenaplarına çok hürmetkar... Papanın da ona çok muhabbeti var.. Papa ile mülakatında Papanın irad ettiği nutkun ehemmiyeti çok büyüktür. Papa, nutkunda Türkiye'nin nurlu yola (?) kavuşacağını söylüyordu.”⁵⁶

Celal Bayar ile ilgili bu yazı 27 Mayıs darbesi akabinde kaleme alınmıştır ve Bayar'ın tutuklanması ve Yassıada'ya gönderilmesinden sevinçle bahsedilmekte, darbe açıkça övülmektedir:

“Bu kadar mes'ut bir inkılap bu kadar sür'at ve maharetle, hiçkimsenin burnu kanamadan bu kadar başarı ile nasıl olur? Türk milletine ne büyük lütfi ilahi... Bu itibarla bugün vücuda gelen inkılabı yalnız bir hükümet değişmesinden ibaret telakki etmemeli. Aynı zamanda bir rejim ıslahı da olduğunu kabul ederek bundan ciddi surette memnun olunmalıdır.”⁵⁷

vii) “Celal Bayar – papa ve patrik: aralarındaki Esrareniz münasebat”⁵⁸

Makale 310. sayıdaki Bayar-Papa görüşmesi yazısına atıfta bulunmakta ve benzer ifadelerle yine Celal Bayar eleştirilmektedir. Daha önce de konu edinilen Yakovus'un *Nurlu Ufuklara Doğru* kitabından; bunun arkasında Patrik Athenagoras'ın bulunduğu; asıl amacın Türkleri hıristiyanlaştırmak olduğundan söz edilmektedir. Makaleye göre zaten Papa ve Patrik bu amaç açısından ortaklıklar. Ardından yazıda Avukat Mazhar Sündüs'ün Tarabya Metropoliti Yakovus'un yazdığı kitapla ilgili Cumhuriyet Savcılığına ve Diyanet İşleri Başkanlığına başvurusu yer almaktadır. Burada yayımlanan ifadelerle göre savcılık kitabın yayınından altı aydan fazla bir zaman geçtiği için takibata mahal olmadığı cevabı vermiştir.⁵⁹

53 Bkz. “Papa-Menderes mülakatı”, s. 236, 237.

54 “Celal Bayar Gladistandan mı ilham aldı”, *Sebilürreşad*, XIII, 310, ss. 149-154.

55 “Celal Bayar Gladistandan mı ilham aldı”, s. 150.

56 “Celal Bayar Gladistandan mı ilham aldı”, s. 152. Yazıda papanın ifadelerindeki “nurlu yol” ile Yakovus'un yazdığı *Nurlu Ufuklara Doğru* isimli kitap arasında bir bağlantı kurulmakta ve papanın da amacının aynı olduğu dile getirilmektedir.

57 “Celal Bayar Gladistandan mı ilham aldı”, s. 153.

58 “Celal Bayar – papa ve patrik: aralarındaki esrareniz münasebat”, *Sebilürreşad*, XIII, 312, ss. 187-190.

59 Bkz. “Celal Bayar – papa ve patrik”, s. 189.

viii) “İslam Türk Tarihinde misli görülmemiş facia”⁶⁰

Yazıda Efes'teki Meryemana Evi'nde yapılan bir törenden bahsedilmektedir. Habere göre törene İzmir Katolik Arşövesi Descuffi, Papalık Temsilcisi ve Lübnan Başpiskoposu Lambertini de katılmıştır. Ayrıca Meryemana Evi efsanesinin uydurma olduğu ve amacın bir misyonerlik üssü kurmak ve memleketi hristiyanlaştırmak olduğu belirtilmektedir. Yazara göre “Papalığın Türkleri Hristiyanlaştırma yolunda takip ettiği politikayı göz önünde bulundurmak millî bir vebidir.”⁶¹ Zira Vatikan Efes'teki faaliyetinin işe yaradığı görünce Antakya'ya da el atmış ve burayı da hac merkezi ilan etmiş; ajanslardan aktarılan bilgiye göre buradaki Sen Piyer mağarası ile Sen Piyer Kilisesi'ni ziyaret edenlerin bütün günahlarının bağışlanacağını bildirmiştir.⁶² Yazıda ayrıca dönemin Turizm ve Tanıtma Bakanı Ardiçoğlu'nun Papalık makamının Antakya ve Efes'i hac merkezi ilan etmesi kararından duyduğu memnuniyet açıklamaları da eleştirilmekte ve olayın bir turizm meselesi olmayıp misyonerlik faaliyeti olduğu vurgulanmaktadır.⁶³ Papa-Bayar buluşmasına ve Yakovus'un eserine de yine atıflar yapılmaktadır.⁶⁴

ix) “Papadan hayır mı bekliyorduk”⁶⁵

1963 tarihli makale daha ziyade Kıbrıs'taki olaylarla alakalıdır ve Vatikan ile Atina hükümetinin Türklere karşı işbirliğinden söz etmekte, Vatikan'dan medet umulmasını ironik bir dille eleştirmektedir:

“Atina ve Vatikan papaları, Hristiyanlık namına harekete geçmiş, Kıbrısta mukaddes bir ordu, mukaddes bir cemiyet, yani bir Ehl-i Salib teşkil etmişler. Türklerden ‘müslüman sürüleri’ diye bahsederek katliama hazırlanmışlar!.. Şimdi bizim rical, Vatikandan, Papadan şikayetçi.. Bu papa cenapları ne kadar da vefasız! Biz onları memnun etmek için ne kadar fedakarlıklarda bulduk.. Efeste Meryemana türbesini tamir ve ihyası için milyonlar sarfettik.. Antakyada Sen Piyer kilisesini düzenledik..”⁶⁶

“Onların milletlerine tabi olmadıkça onları hoşnut edemezsiniz” ayetine atıfta bulunarak geçmişte de benzer hatalar yapıldığından bahisle Talat Paşa ile ilgili bir olay hatırlatılmaktadır: “Vaktiyle İtalyanlar Trablusgarba tecavüz ettikleri zaman, Talat Paşa Farmason Yahudi Karasunun yüzüne tükürmünüş: - Mason biraderler bize bunu mu yapacaktı? demişti. Cahil adam! ...Biz de şimdi Papadan teveccüh ve iltifat bekledik! İşte aldığımız karşılık!”⁶⁷

60 “İslam Türk Tarihinde misli görülmemiş facia”, *Sebilürreşad*, XV, 352, ss. 23-25.

61 Bkz. “İslam Türk Tarihinde misli görülmemiş facia”, s. 24. Yazıda ayrıca “Türkiye Hariciye Nezaretinde, Vatikanın Türkiyedeki faaliyeti ve sui niyeti hakkında büyük bir dosya vardır” denilmektedir. Bkz. s. 24.

62 “İslam Türk Tarihinde misli görülmemiş facia”, s. 24. Antakya ve bahsedilen yerlerin, tarihsel konumları itibariyle Katolikler tarafından önemli görüldüğü açık olmakla beraber, yaptığımız araştırmada Papalığın Antakya'ya yönelik böyle bir ilanına rastlamadık.

63 “İslam Türk Tarihinde misli görülmemiş facia”, s. 24.

64 Bkz. “İslam Türk Tarihinde misli görülmemiş facia”, s. 25.

65 “Papadan hayır mı bekliyorduk”, *Sebilürreşad*, XV, 354, ss. 63-64.

66 “Papadan hayır mı bekliyorduk”, s. 63.

67 “Papadan hayır mı bekliyorduk”, s. 64.

Makalenin devamında “Papaz kıyafetine sokulan Türk çocukları” başlıklı bir bölüm yer almaktadır. İzmir’de 23 Nisan Çocuk Bayramında Vilayet önünde yapılan bir törene bir öğretmenin ilkokul çocuklarını papaz kıyafetiyle getirmesi olayı anlatılmakta ve eleştirilmektedir. Bu hareketin kılık kıyafet kanununa aykırı olup olmadığı sorulmakta ve “ya öğretmenin biri çocukları hoca kıyafetine soksaydı ne olurdu?” diye sorulmaktadır. Sorunun cevabı ise şu şekildedir:

“Her taraf yer yerinden oynardı. Mâhud gazeteler, devrimciler, laikçiler, Atatürkçüler, sayısı kırk elliyi bulan dernekler, federasyonlar hepsi ayaklanır, ‘irtica, gericilik’ diye ortalığı velveleye verirlerdi. Halbuki hepsinin de ağzı mühürlü, kulakları tıkalı, gözleri kapalı! Maalesef anlaşılıyor ki husumet yalnız müslümanlığa karşı!”⁶⁸

Sonuç

Sebilürreşad Türkiye’de İslamcı/muhafazakar çizginin önemli neşriyatından biridir. 1966’da yayın hayatı sonlanmasına rağmen etkisi günümüzde hala hissedilen bir dergidir. 1948-1966 arası kapsayan dönemde Hıristiyanlığın ve hıristiyanların dergide söz edilen önemli konulardan biri olduğu görülmektedir. İlgili yazılarda Hıristiyan akideleri (özellikle teslis ve İnciller) eleştirilmekte; İslam dininin Hıristiyanlığa üstünlüğü savunulmakta; misyonerlik faaliyetlerine dikkat çekilmekte ve devletin laiklik ilkesini tek taraflı olarak sadece müslümanlara yönelik uyguladığı itirazları dile getirilmektedir.

Makalelerin çoğunluğunda Vatikan ve Papalığın Türkleri hıristiyanlaştırmak amacıyla olduğu vurgulanmakta ve özetle bu kurumun Türkiye’nin dostu ve müttefiki olamayacağı belirtilmektedir. Papanın yeryüzünde muazzam bir nüfuzu olduğu; siyasî olaylarda her daim hıristiyanların çıkarlarını taraf edindiği, Efes ve Hatay gibi yerlerdeki hac merkezlerinin aslında Vatikan’ın Türk topraklarındaki üsleri gibi telakki edildiği özellikle vurgulanan hususlardır.

Sebilürreşad tabii ki güncel bir neşriyattır, hakemli bir dergi değildir. Dolayısıyla burada yayınlanan yazıları akademik bir içerik ve üsluptan yoksun olmakla eleştirmek haksızlık olacaktır. Lakin dinî konularda günümüz medyasında sıkça rastladığımız tarzda bir yüzeyselliğin bu dergide de mevcut olduğu aşikardır. Zira temel bazı bilgilerden ve kaynaklardan yoksun ama iddialı başlıklar ve ifadeler Papalık ve Hıristiyanlık konusundaki neredeyse tüm yazılarda görülebilecek bir özelliktir. Örneğin birçok yazıda Hıristiyan akideleri bağlamında teslis inancı eleştirilir, fakat teslis sanki üç tanrı anlayışı gibi ifade edilerek Hıristiyanlık adeta politeist bir dinmiş gibi anlatılmaktadır. Yine İnciller konusundaki eleştirilerde bunların içeriklerinden hiç bahsedilmeden sadece metinleşme sürecinden, üstelik dört incilin İznik Konsili’nde belirlendiği gibi yanlış ifadelerle söz edilmektedir. Oysa Hıristiyan kutsal metinleri sadece İncillerden müteşekkil değildir. Yeni Ahit dahi sadece İncillerden oluşmadığı gibi hıristiyanlar sadece İncilleri veya Yeni Ahit’i değil Kitab-ı Mukaddes’i kutsal kitap olarak kabul etmektedirler. O dönemde dinler tarihi ve Hıristiyanlıkla ilgili yabancı dilde ve Türkçede azımsanmayacak ölçüde çalışma bulunmaktadır. Lakin “Tarih-i Eryan membalarına göre” başlıklı makalelerde bile bu kaynaklardan eser görünmemektedir. İslam geleneğinde Hıristiyanlığa karşı yazılmış birçok reddiye bulunmasına rağmen *Sebilürreşad*’da İzharü’l Hak dışında bir referans ya da kaynak kullanıldığını gösterecek bir emare yoktur.

Hıristiyanlara ve Papalığa yönelik bariz endişe ve korkular Eşref Edip ve arkadaşlarında

genelleyici bir önyargı oluşturmuştur denebilir. Eğitim ve turizm alanındaki birçok gelişme bu önyargıdan nasibini almıştır. Meryemana Evi ve Antakya bağlamında bunu görmek mümkün olduğu gibi, bazı okullarda Latince öğretilmesi dahi “İncil lisanı öğretilecek” diye eleştirilmektedir. Oysa İncillerin aslı Latince olmadığı gibi Türkiye’de katolikler hariç hıristiyanların kullandıkları metin de Latince değildir. Bunun yanında hıristiyan alemindeki mezhep farklılıkları ve Ortodoks Kilisesi ile Roma Kilisesi arasındaki tarihî düşmanlık hiç göz önüne alınmadan sanki tüm hıristiyanlar bir bütünmüş gibi bir genelleme söz konusudur.

Günümüzde bazı dinî çevrelerde yılbaşı ve Noel’i birbirine karıştırma yanlışının önemli bir kaynağı da sanıyoruz *Sebilürreşad*’dır. Çünkü dergide ısrarla bunun bir hıristiyan adeti olduğu savunulmakla beraber Noel ve yılbaşı aynı şeymiş gibi ifade edilmektedir. Oysa bu ikisi tarih olarak da içerik olarak da birbirinden farklı olup yılbaşı kutlamasının Hıristiyanlıkla alakalı bir tarafı bulunmamaktadır.

Eşref Edip ve *Sebilürreşad* ekibini kendi şartları içerisinde değil de günümüzden bakarak değerlendirmek tabii ki anakronizme düşmek olacaktır. Bu insanlar imparatorluğun çöküşünü ve Cumhuriyetin kuruluşunu, iki dünya savaşını, işgali, millî mücadeleyi, tek parti dönemini bizzat görmüş kişilerdir. Zor bir hayat yaşamışlardır ve tabiri caiz ise ipten döndükleri zamanlar olmuştur. Dolayısıyla Hıristiyanlık ve Papalık dahil birçok konudaki endişeleri ve korkuları anlaşılabilir. Ama bu, Hıristiyanlık konusundaki yazılardaki bilgi yanlışlarını, yüzeyselliği ve genellemeleri mazur göstermez. Sonuç olarak; hamaset dozu yüksek olsa da *Sebilürreşad*’ın toplumun önemli bir kesiminin sesi olduğunu ve İslamcı söyleme önemli bir ivme kazandırdığını; fakat diğer taraftan Hıristiyanlık konusunda özellikle muhafazakâr çevredeki bazı bilgi yanlışları, genellemeler ve önyargılara kaynaklık etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Sebilürreşad Makaleleri (Kronolojik Sıraya Göre):

“Hem Türk, hem Molla, hem de Papaz: bu adam Haymatloz mu nedir?”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 4, 1948, ss. 57-58.

“Fransa’da bugünkü dini vaziyet I”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 4, 1948, s. 59.

Eşref Edib, “Garplılaşma hareketinde hıristiyanlaşma da var mıdır? -Cumhuriyet Gazetesi açıkça söylesin-”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 10, 1948, s. 146.

Eşref Edib, “Türkleri hıristiyanlaştırma hareketleri -Türkün imanını yıkmak isteyen kızıl ve kara misyonerler- bizim dinsizlerin hepsinin dilleri altında birer haç vardır. Bu kızıl misyonerler müslümanlığa karşı kara misyonerlerle beraberdir-”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 16, 1948, s. 247.

Tahir Harimi Balcıoğlu, “Dünya barışında müslüman devletler”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 17, 1948, s. 267.

Ömer Rıza Doğrul, “Misyonerliğin yeni şekli -Ahmet Emin Yalman’ı aldatan maskeli bir

misyoner-”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 18, 1948, s. 277.

Süleyman Külçe, “Memleketimizde hıristiyanlık propagandaları -hıristiyanlığı sevdirmek için yapılan propagandalar karşısında lakaytlık”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 19, 1948, s. 300.

“Avrupa’nın Müslümanlıktan İstimdadı”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 20, 1948, s. 320.

“Rahmetullah, İncil ve Tevrat’ın mahiyeti -Papazlar propaganda yaptıkları incilleri, mukaddes kitaplarını nasıl yalanladılar-”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 21, 1948, s. 329

“İncil ve Tevrat’ın mahiyeti”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 21, 1948, s. 330.

“Rahmetullah, Tevrat ve İncil’in içyüzü -papazların propaganda yaptıkları mukaddes kitapların mahiyeti”, *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 22, 1948, s. 344.

“Amerika’nın hedefi Türkleri hıristiyanlaştırmak mı?”, *Sebilürreşad*, Cilt II, Sayı 26, 1949, s. 14.

“Kıbrıs müslümanlarını hıristiyanlaştırma faaliyeti -Şimdiye kadar on bini mütecaviz müslüman tanassur ettirildi-”, *Sebilürreşad*, Cilt II, Sayı 38, 1949, s. 201.

Süleyman Külçe, “İncili Okutma Propagandası”, *Sebilürreşad*, Cilt II, Sayı 43, 1949, s. 387.

Thomas Muhammed Clayton, Tercüme Eden: Kilisli Mehmet Kıdeyş, “İslamiyeti neden bağırma bastım?”, *Sebilürreşad*, Cilt III, Sayı 59, 1949, s. 131.

“Papanın yeryüzündeki dinî nüfuzu”, *Sebilürreşad*, Cilt III, Sayı, 66, 1949, s. 252.

M. Kıdeyş, “Hristiyan misyonerlerin hezimetini”, *Sebilürreşad*, Cilt III, Sayı 73, 1950, s. 366.

“Mekteplerde İncil lisanı mı talim edilecek?”, *Sebilürreşad*, Cilt IV, Sayı 83, 1950, s. 124.

“Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe irtica -müslümanlık aleyhinde muntazam bir plan dâhilinde çalışan mürted şebeke”, *Sebilürreşad*, Cilt IV, Sayı 88, 1951, s. 194.

“Hıristiyanlık alemindeki hareketler”, *Sebilürreşad*, Cilt IV, Sayı 96, 1951, s. 381.

Halil Cebbaroğlu, “Ya ölüm ya Hristiyanlık”, *Sebilürreşad*, Cilt IV, Sayı 90, 1951, s. 234.

“Misyoner cemiyetleri”, *Sebilürreşad*, Cilt V, Sayı 5, 1951, s. 64.

“Hıristiyan türbeleri”, *Sebilürreşad*, Cilt V, Sayı 5, 1951, s. 104.

“Amerika haberler servisi, Amerika’da din”, *Sebilürreşad*, Cilt V, Sayı 5, 1951, s. 106.

“Genç hıristiyanlar cemiyeti -İstanbul’da büyük bir gösteriş hareketi yaptı-”, *Sebilürreşad*, Cilt V, Sayı 5, 1952, s. 123.

Cevat Rifat Atilhan, “Nasraniyete rücu mu?”, *Sebilürreşad*, Cilt V, Sayı 108, 1951, s. 117.

Eşref Edip, “İkinci Kudüs: Papalığın İzmirde kurduğu ruhani karargah”, *Sebilürreşad*, Cilt: V, Sayı 108, 1951, ss. 115-116.

“İslamiyeti niçin kabul ettim”, *Sebilürreşad*, Cilt V, Sayı 111, 1951, s. 175.

“Kendi ellerimizle ayaklarımıza taktığımız zincirler (*Yuhribune büyutehüm bieydihim*)”, *Sebilürreşad*, Cilt V, Sayı 123, 1952, s. 359.

“Laiklik İslam dinine karşı mıdır? -hıristiyan din adamları siyasetle işgalde serbest midirler?-”, *Sebilürreşad*, Cilt VI, Sayı 128, 1952, s. 42.

“Misyoner teşkilatının Türkiye’deki faaliyeti”, *Sebilürreşad*, Cilt VI, Sayı 136, 1952, s. 175.

“Noel Yortusunda Diyanet Reisi”, *Sebilürreşad*, Cilt VI, Sayı 142, 1953, s. 267.

Abdülaziz Çavuş, “Teslis akidesine karşı Kur’an’ın hüccetleri”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 167, 1953, s. 258.

“Patrikhanenin siyasî nüfuz ve faaliyeti”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 154, 1953, s. 63.

“Din ve Siyaset -Baş Papanın siyasî konuşması caiz mi?-” *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 155, 1953, s. 79.

Lord Headley, Tercüme Eden: Müderris M. Dâna, “Garpta İslamiyet’e doğru bir uyanış”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 161, 1953, s. 173.

Faysal W. Wagner, Tercüme Eden: Mustafa Bülend, “Niçin Müslüman oldum?” *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 164, 1954, s. 223.

“Patrik’in Cüretkâr Metropolitleri -İslam’ın kitabına ve peygamberine tecavüzler, iftira ve isnatlar, tahkir ve tezyifler-”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 165, 1954, s. 229.

“İsa ve İncil - tarihi edyan membalarına göre”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 168, 1954, s. 288.

“İlim meydan mübahasesi -İncil ve Tevrat’ın mahiyeti hakkında”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 171, 1954, s. 330.

“Rahmetullah, ilim huzurunda Tevrat ve İncilin mahiyeti”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 172, 1954, s. 341.

“Hıristiyanlığın iç yüzü -Hıristiyanlık tamamı ile hindu itikatları üzerine kurulmuştur”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 175, 1954, s. 388.

Abdullah Tercüman, “Müslüman olan bir papazın ifşaatı”, *Sebilürreşad*, Cilt VII, Sayı 175, 1954, s. 394.

“Kıbrıs’ta bir Türk genci hıristiyan oldu”, *Sebilürreşad*, Cilt VIII, Sayı 176, 1954, s. 12.

“İncil misyonerleri -1- müslümanlığı içinden yıkmak için nasıl çalışıyorlar?”, *Sebilürreşad*, Cilt VIII, Sayı 181, 1955, s. 92.

“Papa-Menderes mülakata”, *Sebilürreşad*, Cilt VIII, Sayı 190, 1955, ss. 236-237.

James Brown, “Amerika’da din ilerliyor mu, geriliyor mu?”, *Sebilürreşad*, Cilt VIII, Sayı 180, 1955, s. 70.

Peyami Safa, “Amerika’da din öğretimi”, *Sebilürreşad*, Cilt IX, Sayı 213, 1955, s. 200.

“Yılbaşı Eğlenceleri, Hıristiyan Hurafeleri”, *Sebilürreşad*, Cilt IX, Sayı 213, 1955, s. 203.

Bekir Berk, “Başpapaza Çekilen telgraf -Kıbrıs papası Makarios’u aforoz etmenizi ve patrikhanede kapalı olan kapıyı açmanızı bekleriz-”, *Sebilürreşad*, Cilt IX, Sayı 216, 1956, s. 255.

“Amerikalıların İslam âlimlerine sualleri”, *Sebilürreşad*, Cilt IX, Sayı 223, 1956, s. 261.

Kemal Kuşçu, “Dini riyaset -Hristiyanlıkta ve Müslümanlıkta-”, *Sebilürreşad*, Cilt X, Sayı 233, 1956, s. 123.

“Çocuklar Noele Alıştırılıyor”, *Sebilürreşad*, Cilt X, Sayı 236, 1957, s. 169.

Yusuf Ziya Çağlı, “Yılbaşı Münasebetiyle”, *Sebilürreşad*, Cilt XI, Sayı 258, 1957, s. 127.

M. Raif Ogan, “İslam Dinindeki Üstünlük”, *Sebilürreşad*, Cilt XII, Sayı 284, 1958, s. 132.

İsmet Yalçın, “Müslüman olan İngiliz prensesi”, *Sebilürreşad*, Cilt XII, Sayı 284, 1958, s. 138.

“Hazreti Meryem ve müslümanlar”, *Sebilürreşad*, Cilt XII, Sayı 292, 1958, s. 272.

Yeni Sabah, Nezihe Araz, “Amerikada hıristiyan olmak için annesini ve dini makamları aldatarak müslüman vesikası alan bedbaht Türk genci”, *Sebilürreşad*, Cilt XII, Sayı 293, 1959, s. 284.

“Amerikalılarda Din Duygusu”, *Sebilürreşad*, Cilt XII, Sayı 295, 1959, s. 330.

Kemal Kuşçu, “Bir paşanın torunu rahibe olmuş!.. -bu meş’um hadise bütün müslümanları uyandırmalı, mukabil tedbir almaya, ciddi iş yapmaya sevk etmelidir-”, *Sebilürreşad*, Cilt XIII, Sayı 302, 1960, s. 23.

Kadircan Kafı, “Amerika’nın bütün üniversiteleri içinde mabetler vardır”, *Sebilürreşad*, Cilt XIII, Sayı 303, 1960, s. 46.

“Amerika’da dini terbiye”, *Sebilürreşad*, Cilt XIII, Sayı 304, 1960, s. 52.

İngilizlerin İslamiyete meyli, *Sebilürreşad*, Cilt XIII, Sayı 304, 1960, s. 56.

“Celal Bayar – papa ve patrik: aralarındaki esrarengiz münasebat”, *Sebilürreşad*, Cilt: XIII, Sayı 312, 1960, ss. 187-190.

“Spor Toto ve Kilise”, *Sebilürreşad*, Cilt XIII, Sayı 318, 1961, s. 287.

Kemal Kuşçu, “Yeni bir hıristiyanlık propagandası”, *Sebilürreşad*, Cilt XIV, Sayı 349, 1963, s. 371.

“İslam Türk Tarihinde misli görülmemiş facia”, *Sebilürreşad*, Cilt XV, Sayı 352, 1963, ss. 23-25.

“Papadan hayır mı bekliyorduk”, *Sebilürreşad*, Cilt XV, Sayı 354, 1963, ss. 63-64.

“Hıristiyanlık propagandası”, *Sebilürreşad*, Cilt XV, Sayı 355, 1963, s. 76.

“İslam dinini anlatırsanız bütün Avrupa müslüman olur”, *Sebilürreşad*, Cilt XV, Sayı 357, 1963, s. 107.

“Almanya’daki işçilerimize hıristiyanlık telkini”, *Sebilürreşad*, Cilt XV, Sayı 359, 1963, s. 136.

Diğer Kaynaklar:

Algisi, Leone, *John the twenty-third*, trans. by Peter Ryde, Newmann Press, London, 1966.

Anbar, Gülnur, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-devlet-siyaset Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Arabacı, Caner, “Eşref Edib Fergan ve *Sebilürreşad* Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, (Ed. Yasin Aktay), Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 96-128.

Birekul, Mehmet, “Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd Dergileri Özelinde Türkiye’de Din Tartışmalarının Dünü Bugünü”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (Bahar 2007), ss. 221-252.

Caetano, Leone, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Matbaası, İstanbul, 1924-1927.

Ceyhan, Abdullah, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Debus, Esther, *Sebilürreşad, Kemalizm Öncesi ve Sonrası Dönemdeki İslamcı Muhalefete Dair Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, çev. Atilla Dirim, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Efe, Adem, “Sebilürreşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, ss. 251-253.

Efe, Adem, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: *Sebilürreşad* (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)”, *Marife*, yıl 8, sayı 2 (Güz 2008), ss. 157-180.

Erken, Hümeyra Gülyeryüz, *1948 Sonrası Sebilürreşad Dergisi'nde Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2014.

Esen, Hilal, *Sebilürreşad'da Öteki Dinlerle İlgili Yazıların Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.

Gül, Adnan, “Batılılaşma Sürecinde *Sebilürreşad* Dergisi, Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:11 Sayı: 31 (Bahar 2007), ss. 39-54.

Gül, Adnan, *Sebilürreşad (Sırat-ı Mustakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2006.

Işık, İhsan, “Eşref Edib”, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Ankara, 2006, Cilt:4, ss. 1346-1347.

Işık, İhsan, “Mardin, Ebulûlâ”, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Ankara, 2006, Cilt:6, s. 2414.

Kahraman, Aslı, *1912–1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi'nde Yayınlanan Hıristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, Kitabevi Yayınları, Cilt: 3, İstanbul, 1998.

Mertoğlu, M. Suat, *Sırat-ı Müstakim Mecmuası*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008.

Yitik, Ali İhsan, *Hz. Meryem ve Efes, Dinler Tarihi Yazıları*, İzmir, 2001.